

Örökség

SEBŐK FERENC

Nándorfehérvár, 1456

Idén július 22-én ünnepeljük a nándorfehérvári diadal 550. évfordulóját. A megemlékezés egyben lehetőséget ad a magyar múlt e sorsdöntő eseményének újragondolására is, hiszen a legutóbbi nagy kerek évforduló, 1956 óta a világ és a történettudomány is nagyot fordult, illetve lépett előre. Újragondolást említettünk, és nem újraértékelést, hiszen a történészek a nándorfehérvári győzelem valós jelentőségére már korán fölhívták a figyelmet. A kortárs elbeszélő források szerzői is tökéletesen átérezték a diadal súlyát, és a későbbi korok történeti irodalma sem vonta kétségbe ezeket az értékeléseket. Rövid írásunkban inkább arra teszünk kísérletet, hogy az eseményt beillesszük a történet folyamatába, aminek segítségével még inkább láthatóvá válik a győzelem valós történelmi súlya.

Nándorfehérvár, mai nevén Beograd, vagy magyarosan Belgrád már korábban is játszott szerepet a magyar történelemben. Az Árpád-korban Bolgárfehérvár néven volt ismeretes, a nándor a korabeli magyar nyelvben a bolgárt jelentette. Salamon király és a hercegek közötti meghasonlás éppen a Bolgárfehérvár 1071-es ostromakor szerzett hadizsákmány felosztásával volt kapcsolatos, amint arról a magyar krónika is megemlékezik. Történetünk szempontjából azonban Nándorfehérvár jelentősége akkor értékelődik föl, amikor a török 1391-ben Magyarország határaihoz érkezik. Ekkor Nándorfehérvár egy szomszédos királyság, Szerbia uralkodójának székhelye. Az ország élet-halál harcot vív a török expanzióval, 2 évvel korábban, 1389. június 28-án, Szent Vid napján veszíti el Szerbia az első rigómezei csatát (éppen ezért a szerb történelemben ez a nap olyan gyászos emlékezetű, mint a magyarban augusztus 29-e, a mohácsi vész napja). Zsigmond magyar király 1396-ban európai összefogással tesz kísérletet a török kiűzésére. A hadjárat Nikápolynál teljes kudarccal végződik, ezért a királynak más eszközöket kell találnia az ország megvédelmezésére. A határ mentén kettős végvári vonal épül ki, amelynek első vonala az ország határai mentén, esetenként azon kívül is, második vonala pedig a határon belül 100–150 km-es távolságban húzódik a Kárpátok déli nyúlványaitól egészen az Adriai-tengerig. E kettős végvári hálózatnak az első vonalában helyezkedik el Nándorfehérvár, mégpedig stratégiai fontosságú helyen: a Duna és a Száva összefolyásánál. Aki ezt a várat birtokában tudhatja, lezárhatja a Balkánról a Kárpát-medencébe vivő szárazföldi és vízi utakat. Ebből adódóan keresztény szempontból az erősség megtartása, török szempontból pedig elfoglalása létfontosságú.

Zsigmond király 1427-ben szerezte meg Nándorfehérvárat a szerb despotától, nem ostrommal, hanem békés megegyezés keretében: a despota bőséges magyarországi birtokadományokban részesült szerbiai várai, közöttük Nándorfehérvár átadása fejében. Az eseményhez kapcsolódik Zsigmond második törökellenes föllépésének kudarca is. Galambóc (Globovac) várát szerb kapitánya az előbb említett megegyezést figyelmen kívül

hagyva a töröknek adta át, mire Zsigmond 1428-ban ostrommal próbált érvényt szerezni jogigényének. A próbálkozás azonban súlyos vereséggel végződött, a vár fölmentésére siető Murád szultán elől Zsigmond csapatai csak üggyel-bajjal tudtak visszavonulni a Duna másik partjára. Érdekességként megemlíthetjük, hogy a visszavonulást hatékonyan fedezte a folyó másik partján épült Szentlászlóvárba települt magyar tüzérség, aminek ez az első ismert taktikai sikere a magyar hadtörténetben.

Nándorfehérvár azonban 1427-ben magyar kézre került, és ettől fogva egészen 1521-es elestéig rendületlenül állta a meg-megújuló török rohamokat, amelyek többnyire nem nyílt ostrom formájában zajlottak le, hanem csellel, meglepetésszerűen próbálkoztak az oszmánok a vár kézre kerítésével, nem riadva vissza az órség pénzzel történő megvesztegetésétől sem.

Az első nagyobb ostromot II. Murád szultán kísérelte meg 1440-ben. Ennek az eseménynek a súlyát nem érzékelteti kellőképpen a magyar történetírás. Azt is mondhatjuk, hogy az 1440-es ostromot a másik kettő, az 1456-os és az 1521-es ostrom jelentősége teljesen háttérbe szorította. Ehhez az is hozzájárult, hogy az előbbi eseményről meglehetősen kevés ismeretünk van. Mindössze annyit tudunk, hogy a várat maga szultán vette ostrom alá, a védelmet Thallóczy János vránai perjel irányította. A Thallóczy fivérek még Zsigmond király alkalmazta pénzügyigazgatási és határvédelmi feladatok ellátására. A Thallóczyak irányítása mellett a magyar határvédelem jól működött, Nándorfehérvár alól is dolgavegzetlenül kellett elvonulnia a szultánnak, aki vár bevétele érdekében még a aknással is hiába próbálkozott.

Ugyanehhez az időhöz köthető Hunyadi János fölemelkedése. A Hunyad megyéből származó fiatalember üstökösszerű pályafutása még Zsigmond király udvarában kezdődött, ahol apródként szolgált, majd különböző előkelőségek szolgálatában katonáskodott. A török elleni küzdelemben is kitüntette, magát, ahol jól kamatoztatta hadi ismereteit, amelyek egy részét Itáliában és Csehországban gyűjtötte. Habsburg Albert király (1437–1439) uralkodása alatt Hunyadi megszerezte a szörényi báni méltóságot, ami az egyik legfontosabb tisztség volt a határvédelemben. A következő év, amely mint láttuk Nándorfehérvár első ostromát is meghozta, Hunyadi számára újabb jelentős rangbeli emelkedéssel járt. A trónöröklés kapcsán kirobbant viszályban Hunyadi a későbbi I. Ulászló király oldalára állt, és bátaszéki csatában az ellenpárt fölött aratott győzelme jutalmául az erdélyi vajdai méltóságot kapta régi fegyvertársával, Újlaki Miklóssal megosztva. Hunyadi a tőle megszokott eréllyel látott hozzá tennivalóihoz, 1442-ben az Erdélybe betörő Mezid bég csapatait zúzta szét, majd az év szeptemberében a havasalföldi Ialomița folyó felső folyásánál Sehabeddin ruméliei beglerbég jelentős túlerőben lévő csapatait verte meg, s ezzel szertefoszlott a török seregek nyílt mezei csatában való legyőzhetetlenségének mítosza. A győzelem az egész keresztény világot lelkesedéssel töltötte el. Újra fölmerült a török Európából való kiűzésének lehetősége. A király és Hunyadi csapatai 1443. októberében indultak el az úgynevezett „hosszú hadjáratra”. A támadás ugyan a Balkán hegység hágói-nál elakadt, de Hunyadi a hadjárat folyamán több török alakulatot is szétvert, és a szultán számára szinte megalázó békeajánlat megtételére kényszerült: vállalta Szerbia teljes kiürítését, 100 ezer arany hadisarc megfizetését, sőt 30 ezer főnyi segédhadat ígért Ulászlónak arra az esetre, ha ellenségeivel háborúba keveredik. Az ajánlat annyira kedvező volt, hogy egyszerűen nem lehetett visszautasítani. Ennek eredményeképpen született meg

a szegedi béke néven ismeretes megállapodás, amelyet a szultán Drinápolyban fogadott el, ezért drinápolyi békeként is ismeretes (nem tévesztendő össze az 1568-as drinápolyi békével). Valójában a szegedi béke megnevezés sem helyes, mivel a békét Váradon kötötték, Szegeden tett esküt a béke megtartására a király és Hunyadi, ezért épült be a köztudatba szegedi békeként. Mivel Giuliano Cesarini pápai legátus biztosította a királyt, hogy a pogányoknak tett eskü érvénytelen, a tervezett hadjárat 1444 szeptemberében megindult. A következmény a várnai csatavesztés lett, amely együtt járt a király halálával. A csata után beállott helyzet Hunyadi újabb méltóságbeli emelkedését hozta: 1446-ban kormányzó (gubernator) rangot kapott, ami korlátozott királyi jogkör gyakorlását jelentette a gyakorlatban. Hunyadi a belső háborúskodások által szagatott ország erőforrásait elsősorban a török elleni küzdelem céljaira kívánta összpontosítani. 1448-ban újabb támadó hadjáratra indult a török ellen. Mélyen betört Szerbiába, egyesülni akart a szintén a török ellen küzdő albánokkal, de októberben a második rigómezei csatában újra vereséget szenvedett, menekülés közben pedig Brankovics György szerb despota fogságába esett, aki csak a magyar országnagyok erőteljes fenyegetései hatására volt hajlandó szabadon bocsátani. Hunyadi megmaradt kormányzó méltóságában, de tekintélye csökkenni kezdett. Lankadatlan eréllyel igyekezett megfékezni a magukat a Felvidékre befészkelte cseh huszitákat, valamint az őt megbuktatni igyekvő bárókat.

Az időközben nagykorúvá nyilvánított V. László király 1454-ben átvette tőle a politikai hatalmat, Hunyadit azonban az ország főkapitányává nyilvánította, és a Beszterce (az erdélyi Beszterce városáról van szó) örökös grófja címmel ruházta föl, ami egyébként az első magyarországi örökletes grófi címadományozás volt.

Hunyadi továbbra is éles szemmel figyelte a török balkáni tevékenységét, annál is inkább mert az időközben a szultáni méltóságot megszerző II. Mehmed 1453-ban elfoglalta Konstantinápolyt, és ezzel véget vetett a Bizánci Birodalomnak, ami általános riadalmat keltett Európában. A szultán 1455-ben befejezte a maradék Szerbia bekebelezését, és a következő évben elérkezettnek látta az időt a további északi irányú terjeszkedés folytatására. Ehhez az első lépést Nándorfehérvár bevétele jelentette volna.

Magyarország igen súlyos helyzetben volt, továbbra is pártharcok gyengítették a rendelkezésre álló erőket, és komolyan fenyegetett az a veszély, hogy a török Nándorfehérvár elfoglalása után nekilát az ország teljes megszállásához. Az utólagos következmények ismeretében azt mondhatjuk, hogy fennállt annak reális veszélye, hogy az ország nem 1526-ban, hanem már most elveszíti függetlenségét, és a török prédájává válik. A király átérezve a veszélyt már június elején Budáról Bécsbe menekült, a védekezést Hunyadira bízta, akinek egy ferences szerzetes, a lelkesítő beszédeiről híres Kapisztrán János volt segítségére a mozgósításban. Hunyadi kiváló hadvezéri képességeit dicséri az a tény, hogy a védelem megszervezésekor az aktív és a passzív védelem elemeit összhangban kívánta alkalmazni. Magának Nándorfehérvárnak a védelmét sógorára, Szilágyi Mihályra bízta, ő pedig a vár fölmentésére hivatott mozgó sereg megszervezésére összpontosított, mivel tudta, hogy ha ő maga irányítja a vár védelmét, a királytól hiába várhatja a fölmentő sereg megszervezését. Általános tapasztalat a középkor és a korai újkor háborúskodásaiban, hogy az erődök csak egy bizonyos ideig képesek kitartani, előbb-utóbb az élelmiszerkészletek, a víz, a hadianyag hiánya miatt föl kell adni az ellenállást. Különösképpen igaz ez a tűzfegyverek korában, amikor az ostromló fél a vár falait, bástyáit és tornyait módszeresen romba dönti,

s csak utána indul meg a döntőnek szánt roham. A védők viszont fölmentő sereg reményében bátrabban kitartanak, és így remény nyílhat a sikeres védekezésre.

A szultán július 4-én kezdte meg Nándorfehérvár ostromát. A rendelkezésre álló erők között óriási volt a különbség: a török sereg létszáma mértéktartó becslések szerint 60–70 ezer fő körül mozgott, Nándorfehérvár őrségét Hunyadi János mintegy 5 ezer főnyi magyar, cseh és lengyel zsoldossal erősítette meg, rajtuk kívül a városi lakosság fegyverforgatásra alkalmas elemeire lehetett számítani. Az erősség fekvésénél fogva kemény diót jelentett az ostromló számára. A Duna és a Száva összefolyása által képzett földnyelven emelkedő várat a folyók felől nem lehetett megrohanni, egyedül dél felől nyílt lehetőség a támadásra, itt azonban a város tornyokkal és bástyákkal jól megerősített falai húzódtak, a fellegrát pedig a város felől mindössze egyetlen kapun keresztül lehetett megközelíteni. A védők a város feladása esetén itt tovább tarthatták magukat, a folyók felől emelt vízivár pedig a naszádok, vagyis a folyami hadihajók kikötőjeként szolgált. A szultán helyesen ismerte föl, hogy meg kell akadályozni a vár fölmentésére irányuló kísérleteket, ezért mintegy 200 gályából álló folyami hajóhadával lezárta a Dunát. A hajókat egymással párhuzamosan lehorgonyozták, és láncokkal egymáshoz erősítették őket, ezzel hajózárát létesítettek a folyón. A török hadvezetés azonban óriási hibát követett el: a hajózárát elégségesnek tartották a fölmentési kísérletek megakadályozására, a Duna és a Száva mindkét partjának megszállását elmulasztották, és ezzel tálcán kínálták föl a lehetőséget Hunyadinak szárazföldi csapatainak harcbevételére.

A vár és a város dél felől történt körülzárása után a szultán megkezdte a falak lövetését. A török tüzérség, akárcsak 1453-ban Konstaninápoly falai alatt, kiválóan működött. A hatalmas kő- és vasgolyókat kilövő ágyúk alig több mint egy hét alatt romhalmazzá változtatták a város falait, ami ellen a védők csak annyit tehettek, hogy a falakon ütött réseket igyekeztek gerendákkal, földdel tömött zsákokkal, és más hevenyészett eszközökkel betömöködni. Július 14-re nyilvánvalóvá vált, hogy ha a védők nem kapnak hathatós segítséget, az erősség eleste küszöbön áll.

Hunyadi előre fölkészült a hajózár áttörésére. Ácsai éjt-nappallá tevő munkával több száz folyami bárkát, dereglyét, áruszállító hajót alakítottak át hadi célokra, megerősítették azok palánkjait, orrszerkezetét, és könnyű tüzfegyvereket, szakállaspuskákat helyeztek el rajtuk, majd jól megrakták őket fegyverekkel. Július 14-én Hunyadi a folyón és a szárazon összehangolt támadást indított: a lovasság a Duna két partját biztosította az esetleges török erősítésekkel szemben, a vízen szállított erők pedig a hajózárra támadtak. Mivel a támadást sikerült a várbeliakkal időben tudatni, a vízivárból kitörő naszádosok hátba támadták a török gályákat. Több órán át tartó, mindkét fél számára veszteségteljes küzdelem árán sikerült áttörni a hajózáron, és erősítést bejuttatni a várba. Ezzel a védősereg létszáma 10 ezer fő fölé emelkedett. Ráadásul a hajózár szétverése után a Kapisztrán János vezette keresztcsapatok megszállták a Száva bal partját, aminek később a törökre nézve végzetes következményei lettek.

A szultánnak nem szegte kedvét az elszenvedett kudarc, továbbra is rendületlenül lövette a várat, amely július 20-ra csaknem teljesen romba dőlt. A következő nap estéjén a török általános támadásra indult, és véres küzdelemben sikerült betörnie a városba, ahol ide-oda hullámzó harc alakult ki, mindkét fél számára súlyos veszteségekkel. Éjjel körülre a janicsárok a fellegrát kapujáig szorították vissza a védőket. Úgy tűnt, küszöbön áll a vár

eleste, már-már a győzelmi zászlót is sikerült kítűzniük, amit a hagyomány szerint egy Dugovics Titusz nevű vitéz akadályozott meg magával rántva ellenfelét a mélységbe. Az időközben beérkezett erősítések segítségével hajnalra sikerült a törököt még a városból is kiszorítani.

Ekkor következett be a csata döntő fordulata. A Száva bal partján táborozó keresztetek egy része meglepetésszerűen átkelt a folyón, és a túloldalon sikerült hatalmukba keríteniük egy magaslatot. A szultán fölismerve a helyzetben rejlő veszélyeket, csapatait a keresztetek visszaszorítására utasította. Így azonban a várra szegezett ostromágyúk szinte őrizetlenül maradtak. Hunyadi erre kitört a várból, elfoglalta a török ágyúkat, és azokat a szultán csapataira irányította. A törökök elkeseredett küzdelemben többször is megrohmozták az ágyúállásokat, de visszafoglalni azokat nem tudták. A bekövetkező eseményeket a 15. századi krónikás, Thuróczy János a következő szavakkal írja le: „Hogy a császár hogyan menekült el a vár alól az éjszaka mélységes sötétjében, azt pontos értesülés alapján senki nem tudja megmondani; Isten dicsőségére és a császár zavarodottságára elég annyi, hogy minden hadi felszerelésétől megfosztva, összes ágyúját meg egyéb ostromgépeit – amelyeket odavitt – otthagya, népe hatalmas pusztulása után tért vissza hazájába. Később sem volt soha kellemes számára, ha valaki az ő jelenlétében ezt a várat emlegette.” Arról is megemlékezett a történetíró, hogy egyes híresztelések szerint a szultán maga is megsebesült, és a vereség közvetlen hatása alatt az öngyilkosság gondolatával is foglalkozott.

A győzelem a keresztény sereg számára is nagy áldozatokkal járt, ezért Hunyadi nem is gondolhatott a megvert ellenség üldözésére. A temetetlen halottak tömegei miatt a júliusi forróságban pestisjárvány tört ki, ami újabb áldozatokat követelt, maga Hunyadi is a táborban hunyt el augusztus 11-én.

A diadal óriási jelentőségű volt, a török európai hódításai során ekkora vereséget még sohasem szenvedett. A birodalom erőforrásai azonban még ekkora veszteséget is képesek voltak pótolni, a török már a következő évben Szerbia területén hadakozott, és küszöbön állt Bosznia még megmaradt részeinek hódoltatása is. Az viszont kétségtelen, hogy a török a továbbiakban óvakodott attól, hogy Magyarországot magát nagyobb erővel megtámadja. Isza bég 1479-es próbálkozása Erdély területén újabb súlyos vereséghez vezetett a kenyérmezei csatában. A nándorfehérvári diadal tehát a török hódítás folyamatát megállítani nem tudta ugyan, de Magyarország számára lélegzetvételnyi szünetet biztosított arra, hogy erősítse ellenálló képességét. Az sem lebecsülendő tény, hogy a magyar fegyverek mind a keresztény Európa, mind a török szemében kellő tekintélyt biztosítottak maguknak.

Végezetül pedig szerte kell oszlatnunk egy közkeletű téves vélekedést, mi szerint a pápa a győzelem fölötti örömeiben rendelte volna el a déli harangszót. Valójában a pápa ezt még az ostrom kezdete előtt, egész pontosan június 29-én elrendelte abból a célból, hogy emlékeztesse a keresztény világot arra, hogy könyörögjenek istenhez a török támadás elhárítása érdekében. A félreértés úgy keletkezhetett, hogy a pápa rendeletének híre sok helyre a győzelem hírével egy időben érkezett meg, valójában azonban a rendelet megelőzte az ostromot, illetve a győzelmet.